

Smisao antikonkordatskog vrenja

U prvi mah bi čovjek tu malaričnu hajku, kojom se — sve tamo od Kalimegdana i Sumadije, pa preko Bosne do stanovitih ljubljanskih redakcija — nastojalo zagrijati ovogodišnje kišno ljeto, nazvao besmislicom. Ona to u sebi sigurno i jest, i u zdravim se prilikama na nju jamačno ne bi smjelo ozbiljno osvrutati. Mi za zdravim prilikama međutim samo žudimo, a u bolesnom ozračju i nezdrave »malenkosti« znađu poprimiti naročito značenje.

Nama se ipak čini, da se čitava ta hajka ne može nazvati »malenkošću«. Zamišljena je i izvođena u odveć velikom stilu, s odviše upornosti nastavljena, previše se dioničara u nju upustilo. A ne može joj se reći, ni da je bez ikakva smisla. Svi suvlasnici u tom novoosnovanom poduzeću, došli oni i s najoprečnijih strana, već po svojoj ustaljenoj tradiciji i izvježbanom instinktu rade — po planu: obično vrlo dobro smišljenom i u tančine izrađenom planu. Stoga ni to vrenje ne može biti »slučajno«, ni »spontano«. I baš zato, jer te pojave nisu sitne slučajnosti, iznijele su one mnogo toga na površinu: i više, nego što su njihovi priređivači htjeli. Na našoj je javnosti da te pojave ozbiljno uoči, svestrano im ogleda pozadinu, da preko njih naivno i na laku ruku ne pređe. One u sebi kriju odveć veliku pouku za sve. Značajno su svijetlo bacile na mnoge vjersko-crkvene, narodne, državne i socijalne probleme. Osvrnut ćemo se samo na najglavnije. Kratko i otvoreno: iskrenost je u ozbiljnim vremenima najpotrebnija krepost. Nojeva je politika uvijek bila kratkovidnom, a u zamršenijim okolnostima redovito — kobnom.

Prva se u arenu spustila *sprsko-pravoslavna crkva*. I to stanoviti i dobro poznati krugovi, baš oni, kojima su razni diktatorski režimi najviše pogodovali. Zašlo se u borbu ne ozbiljnim i mirnim dokazima, — njih se uopće nije ni pokušalo iznositi, jer ih naprosto nema — već se odmah započelo demagogijom najkрупnijeg kalibra. »Pravoslavlje je u opasnosti, srpstvo je u pogibli«. Od koga, zašto? Zato, što se katolicima, koji su u državi jedna od naj-

brojnijih — ako ne najbrojnija vjerska cjelina, priznaje *juridička* ravnopravnost, da o *stvarnoj* jednakopravnosti i ne govorimo. O njoj budžetske brojke pričaju svoje priče.

Okosnica cijele kampanje »pravoslavlje je u opasnosti, srpstvo u pogibli« vrlo je značajna. Ona pokazuje, da je u mnogim pravoslavnim crkvenim krugovima duboko uvriježeno — a za zadnjih režima i sustavno uzgajano — mišljenje, prema kojem bi pravoslavlje imalo biti privilegovanom vjerom Jugoslavije, da, njenom državnom vjerom: država bi imala da služi srpsko-pravoslavnoj crkvi, a srpsko-pravoslavna crkva državi. Sa začudnom je to otvorenošću, nerijetko upravo s bezobzirnošću bilo isticano ovih posljednjih mjeseci u tisućama raznih publikacija.¹ Ono dakle, što nije po čudi nekim skupinama srpsko-pravoslavne crkve — i to možda baš onima najmanje religioznima — to jednostavno »kruni i unižava naše nacionalno dostojanstvo i državni suverenitet«. A za milijune se tu katoličkih Hrvata i Slovenaca — ne pita.

Takovo shvaćanje, koje u državi, gdje žive jake zajednice raznih vjera, jednu vjersku cjelinu istovjetuje s državom, vrlo je opasno, i nužno mora biti uzrokom neprestanih i dubokih kriza. Ako se to shvaćanje posredno ili neposredno, idejno i stvarno (t. j. budžetski) podržava i nijeti, onda se tim podržavaju, nijete, produbljuju i sve krize, koje ono sa sobom nužno donosi.

Svi su sa začuđenjem zapazili, da su se mnogi srpsko-pravoslavni crkveni krugovi u toj konkordatskoj bitci najuže povezali baš s onim pojedincima, skupinama i udruženjima, koja su se za svoje »vlade« laćala najsurovijeg terora kao glavnog — možda jedinog sredstva — pri »rešavanju« narodnih, državnih, vjerskih i socijalnih problema. Iskreno rečeno, držimo, da je taj momenat jedan od najozbiljnijih. On odaje, da je u nekim krugovima srpsko-pravoslavne crkve dosta ukorjenjeno ono mišljenje, koje je dugo podgrizavalo bivšu rusku pravoslavnu crkvu, dok je nije uništilo: nju i Rusiju. Službena se ruska crkva prikljubila uz nasilne režime i njihovu silu. Pače je toj sili po-

¹ Išlo se čak tako daleko, da se za sve one koji nisu protiv konkordata, reklo: da se »time teško ogrešuju o interese Svetosavske pravoslavne crkve i izdaju životne interese nacionalne i državne«, jer se konkordatom »unižava i kruni naše nacionalno dostojanstvo i državni suverenitet.«

vladivala, kad je terorom »rješavala« goruća vjerska, socijalna i politička pitanja stare Rusije. Sama se na tu silu oslanjala, nju je smatrala svojom vrhovnom branom, odlučnim dokazom. Sila je popustila, t. j. preselila se, jer sila — kao svaka batina — ima dva kraja. Okrenula se protiv Crkve.

Tako se to Crkvi uvijek i nužno događa, kad se isključivo osloni na vanjsku silu. Vanjska i državna organizacija može — i zvana je — da Crkvi pomogne, no Crkva nikad ne može da se na državnu i vanjsku organizaciju osloni kao na jedinu i osnovnu svoju snagu. U tom slučaju ona niječe samu sebe, jer priznaje, da nema dovoljno životne snage, da sebe održi, a kamo li da socijalni i državni poredak zadahne osnovnim kršćanskim načelima. U tom je i bila sva tragika ruske crkve i ruskog naroda. Najdalekovidniji sinovi i najlojalniji predstavnici ruske misli su to davno vidjeli i glasno rekli. I Aksakov i Dostojevski i Solovjev. Ruska si crkva te gorke istine nije dala reći. Ona je i opet posegnula za silom, da problemu začepi usta, a ne da ga liječi iznutra. Prognala je mnoge predstavnike iskrenosti u Sibir, Solovjeva u Zagreb. Problemi su silom gušeni: katastrofa je došla.

Nažalost, i kod nas su neki ruski emigrantski krugovi — ne svi — imali vrlo nesretan utjecaj. Mislimo one krugove, koji od povijesti nisu ništa naučili, a čini se, da uopće nisu kadri, da štogod od nje nauče. Njihovo se djelovanje zadnjih godina vrlo jako osjetilo i na vjersko-crkvenom polju i na socijalnom, narodnom i državnom; naročito kod nekih pravoslavnih faktora i za nekih režima. Mnogi val nedavnog komešanja uzbiban je strujom, koja dolazi iz tih vrela. Zapamtiti međutim valja, da i povijesno zbivanje ima svoju nutarnju logiku, te da i u povijesti isti uzroci rađaju istim posljedicama.

Što je u cijelom metežu bilo još tragičnije, to je *savez* nekih crkvenih krugova čak i sa *pristalicama crvenog terora*. Uostalom nije to baš ni tako čudno. Kad netko u duši s terorom očijuka, onda nije baš tako bitno, da li je taj teror crveni ili bijeli. Samo što Crkva u jednom i drugom konačno jednako prolazi: ovaj je dovodi do smrti anemijom, onaj naglim puštanjem krvi. Vrlo je značajno — a moglo bi biti i kobno — što neki pravoslavni crkveni krugovi toga ne vide. Oni se pridružuju marksistima — recimo pravu

riječ: komunistima — u hajci protiv katoličke Crkve. Zar nisu u isto vrijeme čuli, kako marksistički vođe po Beogradu govore: »Samo neka mi obračunamo s katoličkom Crkvom, s pravoslavnom će biti lako.«

Jest, srpsko se pravoslavlje nalazi u opasnosti, ali ne od konkordata, nego baš od svojih dvaju časovitih »saveznika«: od pristaša bijelog i crvenog terora. Ako se srpski crkveni krugovi odluče da pođu rama o rame s bijelim — ili smeđim — terorom prijašnjih režima, da sebe silom učine državnom vjerom i silom »rešavaju« sve socijalne i narodne probleme, onda se sami svijesno upućuju na skretnicu stare Rusije. Neka onda nitko poslije suza ne lije: iste tračnice dovode do iste stanice...

Ako se pak srpski pravoslavni krugovi podadu laskavom i časovitom snubljenju marksista te u rušenju konkordata — makar i uz pomoć komunista — nastave gledati vrhovni spas države i pravoslavlja, onda oni komunizmu u Srbiji ne samo širom otvaraju vrata, nego mu služe najsigurnijom ljestvicom. Stvar je vrlo ozbiljna. Ona je neaktuelna samo za one, koji nisu kadri da misle na prek sutra. Nije više ni za koga tajna, da je dobar — čini se vrlo velik — dio (u nekim mjestima radi se i o 80 %) srpske đačke omladine zadojen radikalnim marksističkim idejama. To je činjenica. Što ta činjenica sa sobom nosi, zna svatko, tko poznaje povijest i tko ima bar malo refleksivne sposobnosti. Ta se činjenica ne da i ne može odstraniti ni palijativima, ni silom. Ideja se zamjenjuje samo idejom, i to istinitijom i boljom; vjera u jedan socijalni poredak nadomješta se samo vjerom u drugi socijalni poredak, i to pravedniji, uzvišeniji, stvarniji.

Neki se pravoslavni krugovi prilikom hajke nadoše na raskrsnici. Oni se imadu odlučiti kuda će. Ili uz režime prijašnjih terora i s njima niz kosinu; ili uz organizatore i priređivače crvenog terora i preko njih u bezboštvo i krvavo samoubojstvo. Ili... ili uz ono, što Crkvi jedino dolikuje: uz kršćansko rješenje, kršćanski duh. To je jedini put. Svaka crkva valja da nađe samu sebe, svoju nutarnju duhovnu snagu. Crkva valja da uzgoji *moralan* kler, jer je nemoralan ili amoralan kler najveća nakaza za Crkvu i njen najopasniji štetočinja; *naobražen* kler, jer se danas nema posla s primitivnim ljudima i primitivnim problemima, nego s vrlo složenim ljudima i još složenijim pitanjima. Naročito je nužno ozbiljno i što skorije proučavanje

kršćanskih socijalnih principa: možda i »papskih« enciklika.² Nedavno je neki pravoslavni sveučilišni profesor iz Lenjingrada, koji je doživio i proživio crvenu revoluciju, imao odvažnosti da izjavi: »Rusija ne bi boljševizma nikad doživjela, da je poznavala i primjenjivala socijalne enciklike rimskih Papa.«

I međunarodna se politika odrazila u protukonkordatskoj hajci. Engleska, Italija, Francuska, da o manjim državama ne govorimo, držale su se po strani. Treći Reich i Crveni Savez nisu mogli da sakriju svojih simpatija, a ni svojih aktivnih niti. Nije to prvi put, što se Wilhelmstraße i Kominternu nadoše na istom terenu i u zajedničkoj akciji, svaka sa svojim emisarima i svojim ciljem. Međutim su neki od tih emisara kadri da naizmjenice — a možda i istodobno — igraju dvije uloge. I Judenića i Tuhačevskog. Kad je teror glavna ideologija, onda je konačno svejedno, da li je on smeđe ili crveno obojen.

Nacizam se usko pobratio sa stanovitim predstavnicima prošlih režima; toga on u intimnijim informacijama i ne krije. On bi sve učinio, da im opet pomogne do vrha. Njemu »integralci« pogoduju, jer mu pogoduju marionete. A on marionetâ treba za svoj *Drang nach Osten*, za svoju politiku u Podunavlju, a treba ih i za to, da na svoj način pričvrsti osovinu Berlin-Rim. Značajno je samo to, da je on pouzdanih prijatelja našao i u nekim službenim krugovima srpsko-pravoslavne crkve.³ Čak svojevremeno i u

² Kod nekih i pravoslavnih i protestantskih krugova to zanimanje za socijalnu nauku kat. Crkve — već postoji. Poredi o tom naš dopis s međukršćanske konferencije u Edinburgh-u (str. 338).

³ Uostalom stvar nije baš ni tako neobična, kad se ideologije pokrivaju. Nacizam u svojoj propagandističkoj literaturi o Balkanu i za Balkan piše upravo tako, kako smo vični slušati iz ustiju mnogih »integralskih« propovjednika: »... Im achtzehnten Jahrhundert war Kroatien bereits latinisiert... Im Zuge, ein großes kroatisch-römisches Reich zu werden, erwuchs ihm hieraus eine besondere Mission... So wirkte im Südosten die Propaganda des vatikanischen Staates.« O glavnom »misteriju« Balkana čitamo: »Der Balkan, und zwar der wahre, der völkisch einheitliche Mittelbalkan, das Reich des serbischen und bulgarischen Hajdukentums (sic!), ist nordisch und germanisch (sic!) verzaubert. Das ist eine Tatsache, die nicht bestritten werden kann, wenn man das einzige große *Mysterium*, das diese souveräne Welt bewegt — das *Mysterium des Blutes* — vor Augen hat...« (Jannett, Aufstand gegen Europa, str. 196, 197, 261; Berlin 1937.) — Točno. Tu i jest glavni problem: Hoće li »misterij krvi« — uzimamo pojam u svom njegovu opsegu — i nadalje ostati glavnim misterijem, velikim pokretačem Balkana. Začudno se ta nacistička ideologija o

službenom glasilu srpske patrijaršije.⁴

Kominternu također treba marionetâ. Ona ih po svojoj staroj navadi brižno, ustrajno i adaptirano uzgaja. Njoj je potreban put u Sredozemno more i u srce Evrope. Zato se i ona pobrinula, da »usmjeri« julske događaje. Njeni predstavnici — i glavni predstavnik — su dobro »rukovodili«. A dobro je pratio i jedan veliki srpski dnevnik, koji uostalom — zajedno s jednim šaljivim listom — već odavno udomaćuje i crvenu pratnju i crvenu melodiju: vješto, proračunato, sigurno. A eto, u zadnje vrijeme tom se zboru pridružiše i neki crkveni pravoslavni krugovi. Kominternu si tare ruke, a moskovska »Pravda« ne može da sakrije svojeg veselja. Antikonkordatska haranga je pokazala svu elastičnost Dimitrovljeva trojanskog konja i svu beskonačnost ljudske naivnosti.

Ljetni su događaji otkrili *opasnu lakovjernost širokih pravoslavnih masa*. Nekoliko je savršenih cinika ubacilo more najnezgrapnijih laži u narod: i sve se to progutalo. Ne samo primitivni puk, nego se i »inteligencija« zaklinjala na njihovu vjerodostojnost. Nastala su čitava gibanja, pokreti. U nekim se bosanskim selima ljudi opraštali od kuće, kao da idu u rat. U Sarajevu, Mladenovcu i drugdje — kako je iz novinâ poznato — potekla je i krv. Danas su ta »gibanja« pokrenuta u obranu »svetosavskog pravoslavlja od konkordata«. Sutra su te iste mase kadre, da jednako slijepo, jednako krvavo nasrnu za drugim parolama, koje će ubaciti isti ili drugi cinici. I tom se zgodom potvrdilo, da su mase — podržavane u bilo kojem opskurantizmu — uvijek mač dvorezac.⁵

Balkanu podudara s onim pobožnim zazivima, što ih slušasmo ovog ljeta. U njima se naročito »Božji blagoslov« zazivao »na svakog onog, koji ne ustane protiv konkordata«. Želile su mu se verige, kolac, konjski repovi, pa čak i to da ga živina do pasa kljuje. — Uistinu: »das enzige große Mysterium, das Mysterium des Blutes«!

⁴ Isporedi pisanje »*Glasnika srpske patrijaršije*« prilikom konkordatske diskusije u III. Reichu.

⁵ Ulogu svoje vrsti igrao je u tom poslu g. dr. *Voja Janjić*. Mi se ne bismo na nj osobno osvrтали, da on nije imao pretenzija — a neki su to čak i ozbiljno uzeli — da bude »mentorom«, nekom vrsti »mosta« između pravoslavnihih krugova i katoličkih. Držimo da su posljednji — a i raniji, javni i privatni — događaji dovoljno pokazali da g. Janjić ne posjeduje nikakove kvalifikacije za slične misije. Neki su sve dogodovštine g. Janjića htjeli ispričati »lakrdijom«. Onda je rezultat još porazniji: ima stvari, s kojima čovjek, a najmanje svećenik ne »lakrdija«.

Antikonkordatska se kampanja spotakla i o hrvatsko pitanje. Ona pučka — u stilu vile hilendarske — okomila se na istaknute hrvatske ličnosti kao na »opasne klerikalce«, na »crno-žute emisare Vatikana« itd. itd. Oni suptilniji se požuriše, da u nesudjelovanju hrvatskih poslanika pri glasanju za konkordat otkriju neku »napetost« između hrvatskog političkog vodstva i katoličke Crkve u našim krajevima. *Pia desideria!*

Međutim je dostojanstveno i uvidavno pisanje gotovo sve hrvatske štampe počevši od »Hrvatskog Dnevnika«, »Obzora« i »Hrvatskog Lista« — da izrazito katoličkih listova i ne spominjemo — dovoljno pokazalo, da su simpatije i hrvatske javnosti i hrvatskih mjerodavnih krugova na strani opravdanih zahtjeva katoličke Crkve.

Posmatrač